

Karl Marx

1. Introducció.....	1
1.1 Capitalisme i revolució industrial.....	1
1.2 Revolució política i revolució cultural.....	2
1.3 Revolució filosòfica i crisi de la filosofia clàssica.....	4
2. Biografia.....	4
2.1 Període de formació: 1818-1843 Alemanya.....	5
2.2 Crítiques i postura pròpia: 1843-1848 París i Brussel·les.....	5
2.3 La Internacional, el Capital: 1848-1883 Londres.....	7
3. Crítica al capitalisme.....	8
3.1 Període humanista.....	8
3.2 Període científic.....	15
3.2.1 Materialisme històric.....	15
3.2.2 Crítica de l'Economia Política.....	20
4. Bibliografia.....	27

1. Introducció

Pot ser paradoxal que la visió més potent i suggestiva del capitalisme, elaborada en la segona meitat del segle XIX, fos construïda des d'una ideologia que propugnava el seu enderrocament. A més a més, aquesta crítica del capitalisme fou presentada juntament amb una crítica radical de l'Economia Política liberal. Una concepció ideològica acompanyada d'una filosofia i d'un mètode diferents dels utilitzats per l'Economia Política clàssica conduí a una nova articulació dels materials oferts per la realitat. Proporcionà una nova interpretació del capitalisme la qual obrí perspectives fructíferes i destacà problemes abans esquivats. Aquesta fou l'aportació de Marx a l'Economia.

L'època que els va tocar viure, parlem de Marx i Engels, fou un període de revolucions en els diferents àmbits de la vida: econòmic, social, polític i cultural.

1.1 Capitalisme i revolució industrial

El 1789, la Revolució Francesa situà la burgesia liberal al poder. Així culminà un llarg procés de lluita entre la nova burgesia i el sistema feudal. Uns anys abans, la Revolució Industrial s'hi havia iniciat a Anglaterra. Aquesta transformà els modes de producció i permeté l'avanç de la burgesia, la qual n'havia acumulat prou riqueses durant l'època del mercantilisme. La burgesia, propietària de les indústries, s'expandí a corre cuita en crear noves fàbriques que ocuparen la població camperola. Açò donà lloc a la formació d'un proletariat urbà, el qual creixia a mesura que s'incrementava la producció. Les condicions laborals del proletariat estaven subjectes a la llei de l'oferta i la demanda, no

hi havia lleis socials, ni tampoc sindicats organitzats per protegir els seus drets. El resultat d'aquesta situació: salaris míseros, que en molts casos no cobrien ni tan sols les necessitats bàsiques. Quants més avanços tècnics s'introduïen en la producció, menys *obrers* eren necessaris i més augmentava la pobresa que hi havia.

Des del punt de vista social i econòmic, la substitució del sistema feudal pel capitalisme com mode de producció es va traduir, abans que res, en el desenvolupament lliure del mercat; i també en la substitució de la servitud (de la dependència de la terra, del *propietari* i del *senyor* jurisdiccional) pel treball assalariat contractat "lliurement" en el mercat. Paral·lelament, es desplegaven altres esdeveniments igualment revolucionaris en l'àmbit demogràfic i tecnològic; en el polític i el social; i, en fi, en el del propi pensament.

L'increment demogràfic, sense precedents des de la revolució neolítica, s'explica fonamentalment pel desenvolupament tècnic i industrial, el qual permeté millorar l'alimentació, la higiene i la salut humanes. El desenvolupament de la revolució industrial, però, també estigué estretament condicionat per la consolidació de les relacions de producció capitalistes: en la mesura que s'imposava, el capitalisme desallotjava els *bracers* i els xicotets *propietaris* de la terra, proletaritzava l'artesanat i industrialitzava el treball agrícola i el gremial. Així obtingué la mà d'obra necessària per atendre, amb baixos salaris, la producció capitalista en la indústria, la mineria i el camp.

Encara que la revolució industrial tingué el seu origen en el sector tèxtil, a Anglaterra i a altres enclavaments europeus (Catalunya, per exemple), generalment es situa en les dècades centrals del segle XIX, quan el capitalisme es consolidà a nivell mundial, el sistema fabril es generalitzà en els Estats més dinàmics i la industrialització s'estengué a la siderúrgia, al ferrocarril i a la navegació a vapor fins que constituí la infraestructura necessària per l'existència d'un mercat interior i d'un mercat mundial en expansió.

1.2 Revolució política i revolució cultural

Revolució política. El desenvolupament i consolidació del capitalisme com sistema social i econòmic dominant a nivell mundial i la consegüent importància social de la burgesia industrial, era incompatible amb la invertebrada política feudal, l'Estat Absolut i les lleis senyorials. No és casual, per tant, que l'època de la transició al capitalisme com sistema econòmic dominant fos, també, la de processos polítics tan revolucionaris com la independència dels Estats Units d'Amèrica, la Revolució Francesa, les guerres napoleòniques i els seus efectes polítics anti-absolutistes, la crisi de l'imperi espanyol i la independència de les nacions iberoamericanes continentals i, en fi, l'època del començament de la superació definitiva del feudalisme polític i jurídic a Europa en general.

Després de les revolucions de 1830 i 1848, la tendència política a la unitat nacional i a la substitució de l'Estat feudal per l'Estat liberal s'imposà, encara que en determinats casos aquest procés no madurés fins el començament del segle XX. D'altra banda, ja consolidat el capitalisme, el període de "crisi econòmica" de 1873-1896 fou també el de la transició del capitalisme "clàssic" al capitalisme monopolista. En aquest període, s'aguditzaren les contradiccions entre les principals potències polítiques (entre Anglaterra i les nacions més industrialitzades, les quals li disputaven, ja amb possibilitats d'èxit, el predomini en els mercats mundials). Fou, per això, l'època de l'armamentisme creixent i dels orígens de l'imperialisme polític del segle XX, i en ella es gestaren els conflictes polítics i bèl·lics que portaren a la Primera Guerra Mundial.

Els canvis socials del segle XIX (en particular, els costos socials de la transició al capitalisme) d'una banda i la reacció de la classe feudal, de l'altra, afavoriren l'aparició d'una avantguarda liberal, democràtica i petitburgesa, de la classe mitja i, abans que res, de la classe obrera. La intel·lectualitat més progressiva denuncià les formes més inhumanes del treball assalariat. Els partits democràtics lluitaren per l'Estat liberal i impulsaren les reformes socials. Es formà el moviment obrer, els seus primers sindicats i partits.

Revolució cultural. L'època de la revolució industrial és també revolucionària en l'àmbit de la cultura: sorgeixen les ciutats modernes, amb la seua activitat social característica (cafès, periòdics, teatres, noves diversions), els costums tendeixen a secularitzar-se, es desenvolupa la universitat moderna i les ciències positives tenen un auge revolucionari. Açò últim, i la crisi paral·lela de la creativitat filosòfica de tipus clàssic (la construcció de sistemes filosòfics coherents, capaços de resumir d'alguna manera l'experiència humana de tota una època) són, probablement, el més significatiu en l'àmbit cultural.

Després de l'assimilació històrico-social de la revolució newtoniana, que elevà el nostre coneixement del moviment dels sòlids a ciència experimental, la ciència de finals del segle XVIII i, sobretot, la del XIX, construï les diferents ciències fisico-químiques, en tant que posava les bases de les ciències biològiques i de les socials (l'economia, la història, la sociologia...).

La maduresa de Marx i Engels coincidí amb l'apogeu revolucionari de la ciència experimental en el segle XIX. En aquesta època es va imposar el concepte d'evolució en les ciències biològiques. Sorgí la química orgànica i es formulà el principi de l'equivalència mecànica de la calor, factors decisius ambdós per la concepció científica sobre la unitat material del món. Es va difondre el descobriment de la cèl·lula orgànica i la teoria cel·lular. I, en fi, es va iniciar l'aplicació sistemàtica de la ciència a la tècnica (agroquímica, química farmacèutica, aplicacions industrials de l'electricitat...), així com la matematització del llenguatge i els mètodes científics.

1.3 Revolució filosòfica i crisi de la filosofia clàssica

Fins el segle XVIII, la filosofia moderna s'havia esforçat per elevar a la màxima abstracció l'acció i experiència que els *homes* moderns anaven guanyant. La concepció teològica medieval del món fou substituïda, a poc a poc, per una filosofia moderna, coherent amb l'ampliació de l'experiència històrica. I aquesta filosofia culminà a Alemanya a finals del segle XVIII i en la primera meitat del XIX.

En el context de la filosofia alemanya destaquen Kant i Hegel. En Kant s'integren la problemàtica teòrica del racionalisme filosòfic i de l'empirisme anglès, la Il·lustració europea i la ciència newtoniana. Kant interpretà de manera rigorosa l'experiència revolucionària del pensament europeu en la transició del segle XVIII al XIX. Fichte i Schelling enriqueixen aquesta interpretació. I Hegel, la superà.

Encara que formalment, Hegel negue que la naturalesa té una història (un desplegament en el temps), és a dir, que hi haja una única història natural de la qual els éssers humans formen part, en la pràctica la seua filosofia resulta d'una interpretació de l'acció i de l'experiència guanyada pels éssers humans al llarg de la seua història en termes de quatre supòsits filosòfics fonamentals: la unitat, el dinamisme, el caràcter històric i el caràcter essencialment contradictori de la realitat i del pensament. A això l'anomenà dialèctica. Però la filosofia de Hegel serà l'últim dels sistemes filosòfics clàssics atès el desenvolupament de les ciències positives (experimentals i socials) durant el segle XIX.

En filosofia, l'esdeveniment més important del segle XIX fou, possiblement l'enfonsament del sistema hegelianà. El segle XIX desintegrarà la metafísica hegeliana en els seus diferents aspectes: el teològic (Kierkegaard), l'antropològic (Feuerbach), el sociològic (Marx) i l'ètic (Nietzsche).

2. Biografia

La primera part de la vida de Marx transcorregué durant la **Restauració** (reacció contra la Revolució francesa, restabliment de l'Antic Règim i contenció del liberalisme). A Prússia, aquesta reacció és particularment dura: govern autoritari i repressiu que imposa una estricta censura de premsa i obliga a l'exili d'intel·lectuals de tendència liberal i democràtica. A més, a Prússia, el sistema feudal encara no hi havia sigut superat del tot. La burgesia encara mancava de poder i la indústria estava subdesenvolupada.

Al principi, l'oposició al règim prussià només tenia un caire intel·lectual, ja que el moviment obrer -en un país escassament industrialitzat- tenia poc pes. Fins el 1848 aquesta oposició es concentra en dos moviments:

- El grup "Jove Alemanya", constituït per *poetes i escriptors*.
- La "esquerra hegeliana", constituïda fonamentalment per *filòsofs*.

Ambdós grups només feien una crítica teòrica, i entre 1844 i 1848 desaparegueren. D'altra banda, les idees socialistes no s'estengueren en els mitjans populars fins el 1860. Fou el 1863 quan Fernando Lassalle (1825-1864) fundà la “Associació General de Treballadors Alemanys”.

2.1 Període de formació: 1818-1843 Alemanya

Karl Marx (1818-1883), revolucionari, filòsof, economista, historiador i periodista, nasqué a Trèveris, al si d'una família jueva conversa de tradició liberal i de bona posició econòmica. Fou educat, doncs, en un ambient liberal i democràtic, oposat al règim prussià. Estudià dret i història a Bonn i Berlín. I, sota la **influència del pensament de Hegel** estudià filosofia. Es relacionà amb l'esquerra hegeliana. El 1841 es doctorà a Jena, amb la tesi *Les diferències en la filosofia de la naturalesa de Demòcrit i Epicur*, obra on ja manifesta la seua orientació **materialista**. En aquesta època, Marx, i en general tota l'esquerra hegeliana, estigué prou influenciat per la crítica a la religió de **Feuerbach**.

Els entrebancs amb els quals es trobaren els membres de l'esquerra hegeliana per exercir l'activitat docent li feren desistir de dedicar-se a la carrera acadèmica, i optà pel periodisme. Fou redactor, i més tard (1842-1843) director, de la “Gasetta Renana” (òrgan d'opinió liberal de les classes mitjanes on apareixien, ben sovint, articles de to radical). Ací publicà nombrosos articles en defensa del sufragi universal, de la llibertat d'expressió i sobre alguns conflictes socials concrets, com ara el del robatori de llenya i el dels vinyaters de Mosel·la. Aquesta activitat professional li permeté seguir de prop la vida política alemanya, ocupar-se de problemes relatius als interessos materials i mantenir una lluita contínua amb la censura per tal d'evitar el tancament del periòdic; alhora que es distanciava cada vegada més de l'esquerra hegeliana, perquè aquesta fugia de la realitat i adoptava posicions radicals abstractes, exhibicionistes i inútils, si no perjudicials per l'avanç del reformisme liberal. La “Gasetta Renana” fou clausurada el març de 1843.

2.2 Crítiques i postura pròpia: 1843-1848 París i Brussel·les

El 1843, atès que la situació política li impedia desenvolupar qualsevol tasca acadèmica i periodística, es traslladà a París, on va residir fins el 1845. Durant la seua estada a la capital francesa entrà en contacte amb grups revolucionaris socialistes, comunistes i associacions d'*obrers* alemanys immigrants. Es relacionà amb el poeta Heine, el socialista anarquista Proudhon, el socialista utòpic Louis Blanc, l'anarquista Bakunin i va començar la seua amistat amb Friedrich Engels (1820-1895) el 1844. Fruit d'aquestes relacions fou la radicalització de les seues postures polítiques i l'aprofundiment de la seua **crítica a la filosofia de Hegel** (*Crítica de la filosofia del dret de Hegel*, 1844). També publicà un estudi sobre la situació dels jueus: *La qüestió jueva*. Si bé compartia amb Hegel la denúncia de l'escissió entre la societat civil i la societat política, li criticà la seua concepció idealista i reaccionària de l'Estat. Considerà que no era prou amb la

instauro de la democràcia, sinó que era necessari un canvi radical emancipador: la humanitat, que ha estat dominada per l'Estat alienant, ha de reapropiar-se a si mateixa. En aquests aspectes incidí el seu **anàlisi de l'alienació i la inversió dels plantejaments hegelians**. Marx respectà, tota la seua vida, la talla intel·lectual de Hegel i la seua concepció de la dialèctica, encara que l'acusà de cometre errors fonamentals i d'invertir la dialèctica. D'altra banda, encara que valorà positivament l'anàlisi de l'alienació religiosa fet per Feuerbach, li criticà la seua concepció de la naturalesa humana immutable i ahistòrica. Per això, considerà que la crítica de Feuerbach encara no era "radical", és a dir, no anava a l'arrel del problema. Segons Marx l'arrel de tota alienació és l'alienació econòmica, originada per les condicions materials de l'existència humana.

En l'etapa parisenca, Marx també va descobrir l'Economia Política anglesa (Adam Smith, David Ricardo) i criticà l'escola liberal francesa, el que li portà a trencar amb Proudhon i amb el socialisme francès per considerar-lo utòpic i petitburgès. D'aquesta època daten els seus estudis recollits en els *Manuscrits de política i economia*, coneguts també com *Manuscrits de París* (1844), on **aprofundí l'anàlisi de l'alienació i afirmà que la propietat privada és l'expressió del treball alienat**. A més a més, formulà la necessitat d'avançar cap a una societat comunista la qual conservés en si mateixa les consecucions civilitzadores i culturals de tota la història de la humanitat. Amb això reprenué la tesi hegeliana de l'Aufhebung (superació) entesa com procés dialèctic de la negació de la negació. També escrigué les *Tesis sobre Feuerbach* i, juntament amb Engels, *La sagrada família* (1845), on feren una crítica filosòfica a l'esquerra hegeliana i al seu propi passat filosòfic; i, en compte de conceptualitzar les relacions humanes a partir de la noció metafísica d'essència humana, adoptaren el **punt de vista teòric-econòmic de les relacions socials**, alhora que oferiren un primer esbós del materialisme històric.

El 1845, després de ser expulsat de París, s'instal·là a Brussel·les, d'on també l'expulsaren el 1848. En aquesta ciutat, Marx exercí activitats organitzatives de nuclis obrers i participà en l'activitat revolucionària. La formulació de l'esbós de les tesis bàsiques del **materialisme històric** tal com es troba en *La ideologia alemanya* (1846), així com la ruptura amb la seua trajectòria filosòfica anterior, permet distingir entre el "jove Marx", excessivament influït per la filosofia clàssica alemanya i de caràcter humanista, i el "Marx madur", és a dir, el Marx que ja ha desenvolupat plenament les seues tesis, ha trencat amb el seu passat filosòfic idealista i ha desembocat en un estudi científic de la societat.

Si amb *La ideologia alemanya* va trencar amb el seu passat hegelianista, el 1847 concretà la seua crítica a Proudhon en *Misèria de la filosofia* (1847), resposta a la *Filosofia de la misèria* d'aquest autor, obra on ja apareix la **teoria econòmica marxista del valor-treball**. El 1848, juntament amb Engels, escrigué el *Manifest del partit comunista*, encarregat per la Lliga comunista. En aquest text exposaren la seua concepció del

comunisme basada en la lluita de classes (aquesta, la lluita de classes, és, segons ells, un fenomen social realment existent que actua com motor de la història). Però lluny de fer un model utòpic o una descripció d'una hipotètica societat comunista, només exposaren les **causes de l'explotació de la classe obrera**, a la qual, en la societat capitalista, consideraven com l'autèntic subjecte de la història. Per acabar no sols amb l'explotació, sinó també amb tota la història basada en la propietat privada (font de l'alienació), propugnaren la necessitat que el proletariat assolís el poder polític i posteriorment l'Estat desaparegués.

2.3 La Internacional, el *Capital*: 1848-1883 Londres

L'interès pels moviments revolucionaris feu que Marx tornés a Alemanya i fundés amb Engels, *La Nova Gaseta Renana*; però el fracàs de la revolució comportà, de nou, la seua expulsió d'aquest país. Marx es tornà a refugiar a França, d'on també fou expulsat, i el 1849 s'instal·là a Londres, on visqué la resta dels seus dies. El període londinenc estigué marcat per una situació econòmica molt precària. Vedat tot treball per ell, només pogué subsistir gràcies a l'ajuda d'Engels i als articles que enviava a diversos periòdics d'esquerra.

A Londres, a més de fer la seua activitat política revolucionària, es dedicà a l'estudi i a la investigació. Realitzà una anàlisi social i política de la societat de la seua època, la qual representà una important novetat en la forma d'estudiar la història i la societat. D'aquestes anàlisis sorgiren obres com *La lluita de classes a França* (1850), *El 18 brumari de Lluís Bonaparte* (1852) i, més endavant, *La guerra civil a França* (1871), on analitzà l'experiència de la Comuna de París (1870).

El 1859 publicà la *Contribució a la crítica de l'economia política*, text on estaven les bases principals de *El Capital*. En el prefaci a la *Contribució*, Marx presentà un resum d'algunes de les seues principals idees sobre el materialisme històric. Mentrestant, acumulà materials teòrics i redactà esborranys per la redacció definitiva de *El Capital* (els textos preparatoris són coneguts com els *Grundrisse*). El 1860 llegí Darwin i cregué trobar en *L'origen de les espècies* una confirmació del seu punt de vista materialista i dialèctic. El 1864 fundà i presidí la "Associació Internacional de Treballadors", coneguda com "Primera Internacional", que posteriorment s'escindí en dos grans corrents: la marxista i l'anarquista. El 1867, publicà el primer volum de *El Capital*. Els volums segon i tercer els publicà pòstumament Engels, i els materials per la redacció del volum quart els va publicar, posteriorment, Kautsky. En la *Crítica al programa de Gotha*, escrit el 1875, atacà Ferdinand Lassalle, i defensà la tesi de la **dictadura del proletariat** com forma transitòria que ha d'adoptar l'Estat abans de superar plenament la societat capitalista i accedir al comunisme.

3. Crítica al capitalisme

Segons Louis Althusser (1918-1991), marxista estructuralista, l'evolució del pensament de Marx pot ser dividida en dos períodes:

- Període humanista (teoria de l'alienació) en el qual hi ha dues etapes:
 - Humanisme racionalista liberal, més pròxim a Kant i a Fichte que a Hegel.
 - Humanisme comunitari, inspirat en Feuerbach.
- Període científic (materialisme històric), iniciat el 1845. Aquest període suposà una ruptura epistemològica amb el seu humanisme anterior. Marx considerà l'humanisme com “ideologia” i basà el seu pensament sobre nous conceptes (forces productives, relacions de producció...).

Les etapes de joventut i formació poden veure's com un llarg itinerari en el qual Marx, en cercar una base sòlida per una teoria de l'acció pràctica, s'esforçà per trobar la història real més enllà de les ideologies i es mogué des de la filosofia i l'ètica cap a l'estudi científic de les relacions socio-econòmiques del seu temps. En canvi, l'obra de maduresa de Marx expressa, abans que res, un esforç per oferir un tractament científic de la realitat socio-econòmica que és, alhora, una crítica de les categories de l'Economia Política clàssica.

3.1 Període humanista

La primera arrel del pensament de Marx es troba en la seua concepció dialèctica del **materialisme**¹, sorgida de la crítica que li feu al hegelianisme en general, i a Feuerbach en particular. Amb aquesta crítica, Marx s'oposa a una filosofia ideològica (en el sentit de falsa consciència) i abstracta, i sustenta una posició materialista que consisteix bàsicament a pensar la realitat com el procés concret de la producció.

El punt de partida del pensament de Marx els trobem en: el mètode dialèctic de Hegel, la teoria de l'alienació religiosa de Feuerbach i el “mètode inversor” de Feuerbach.

El període humanista l'inicia Marx vers el 1840 a l'Alemanya posthegeliana. Mort Hegel (1831), la seua filosofia tingué una forta influència en la intel·lectualitat alemanya; i, encara que fou utilitzada per justificar l'ordre existent (tal com feia la “dreta hegeliana” i el Ministeri prussià de Cultura), també serví per denunciar la precarietat dels resultats obtinguts per Hegel en la seua legitimació, amb el seu racionalisme dialèctic, del sistema polític prussià. Aquesta última fou la línia seguida per la “esquerra hegeliana”. La “esquerra hegeliana” assumia el mètode de Hegel (la **dialèctica**²) i pensava que si el desenvolupament de les idees determinava l'avanç de la realitat, una crítica del present podria contribuir a la marxa racional de la història. La filosofia seria així una filosofia de

l'activitat pràctica que, en oposar al ser del present la realització d'un haver de ser en la història, permetria als éssers humans dirigir el seu destí.

Teoria de l'alienació religiosa. L'idealisme s'havia mostrat incapaç de transformar el món i Ludwig Feuerbach³, en *L'Essència del Cristianisme* (1841), el rebutjà alhora que postulà tornar a la naturalesa, el lloc central de la qual romania ocupat per "*l'home concret*", i des d'on denunciava el pensament de Hegel com una gran construcció ideal incapaç de fer superar la frustració de *l'home* en la seua realitat natural. Hegel havia presentat *l'home* com la revelació de déu, que en *l'home* se sentia alienat i en *l'home* adquiria consciència plena de la seua essència i superava la seua alienació. Per Feuerbach, aquesta interpretació no era sinó una mistificació de la veritat humana, que podria, no obstant, desvelar-se mitjançant una crítica que capgirés el sistema de Hegel. I aquesta veritat consistia en el fet que no és *l'home* emanació de déu sinó déu emanació de *l'home*; que no és déu qui s'aliena en *l'home* sinó *l'home* qui s'aliena en déu; que *l'home* és el subjecte i déu el predicat en el procés de pensament mitjançant el qual *l'home* projecta en déu la suma de les qualitats de la seua espècie. Feuerbach descobreix, amb la inversió del pensament de Hegel, la clau de l'alienació humana: la religió. Déu és una creació de *l'home* en la qual aquest idealitza les seues pròpies qualitats i passa a adorar-les com alienes amb un sentiment de carència i frustració. L'obra de *l'home* (déu) s'alça enfront del seu creador com una potència dominant i estranya i *l'home* viu aquest món formal i fantàstic que ha forjat i que li frustra i humilia mentre oblida el món vertader i concret de la seua existència real. Tal era el diagnòstic de Feuerbach sobre l'alienació humana i també el punt de partida per aconseguir la reconciliació de *l'home* amb si mateix; perquè, quan aquest comprega la seua il·lusió i desperte del seu somni religiós, deixarà de sentir-se frustrat davant l'ésser superior, exigent i devorador, i podrà desenvolupar les seues potencialitats en cercar una vida plena en el món material de la convivència humana.

La crítica de Feuerbach afectà profundament la "esquerra hegeliana". Engels, va escriure:

Fins ara, el problema havia estat sempre: Què és déu? I la filosofia alemanya l'ha resolt amb la resposta: déu és *l'home*... Ara podem ordenar el món d'una manera veritablement humana, segons les exigències de la naturalesa de *l'home*, i resoldre així l'enigma del nostre temps.

No obstant, la filosofia de Feuerbach no proporcionava prou elements per ordenar el món a la mesura de *l'home* en els àmbits de la societat i de la història. *L'home* concret de Feuerbach mancava de dimensió històrica i els problemes socials i polítics eren esquivats. Feuerbach romangué en la dimensió del pensament, no formulà cap crítica de la vida real i no proposà idees per reformar-la; li semblà prou en establir la consciència correcta de *l'home* perquè aquest superés les seues alienacions i realitzés la seua vida col·lectiva en fer de l'amor a la humanitat la llei suprema de la seua vida. La crítica de

Feuerbach roman en l'àmbit de la filosofia i s'atura en *l'home* abstracte sense arribar a *l'home* actiu de carn i os, engranat en la màquina social i envoltat per unes circumstàncies vitals que el fan ser com és.

També Marx rebé la influència de les idees de Feuerbach, però prompte compregué les seues limitacions. Durant la seua estada a París (1843-1845), el pensament de Marx experimentà una ràpida evolució. El punt de partida del procés és l'acceptació de la crítica de la religió de Feuerbach i la denúncia de la insuficiència de tal crítica. Per Marx, la religió, entesa com realització fantàstica de l'essència humana, no és més que un reflex de les mancances en la realització dels *homes* en la seua vida política i social. La misèria religiosa és expressió de la misèria real i, alhora, protesta contra aquesta misèria real. La religió és evasió, justificació i consol d'una veritat político-social frustradora dels éssers humans; és un "opi pel poble". Per això, és il·lusòria, segons Marx, la idea de Feuerbach que la reconciliació dels éssers humans poguera aconseguir-se només amb una crítica de l'alienació religiosa. La crítica de la religió podia tenir un valor educador i ser presa com model per tota altra crítica:

Ara que s'ha desemmascarat la forma sagrada de l'alienació de *l'home*, la primera missió de la filosofia que es troba al servei de la història consisteix a desemmascarar aquesta alienació en les seues formes no santes. La crítica del cel es converteix en crítica de la terra; la crítica de la religió, en crítica del dret; la crítica de la teologia, en crítica de la política. (Marx *Crítica de la filosofia del dret de Hegel*, "Introducció")

Quan Marx va llegir les *Tesis provisionals per la reforma de la filosofia* (1843) de Feuerbach, reaccionà amb entusiasme perquè allí trobà el "mètode inversor" i va veure en ell una via adequada per abordar, amb profunditat, una **crítica a la filosofia política de Hegel**. Ara interpretarà el problema de la separació entre l'Estat polític i la societat civil en relació amb, i des de, la divisió de la societat en classes antagònica i cercarà, per tant, l'emancipació dels *homes* no en l'esfera política sinó en la social. En *Crítica de la Filosofia de l'Estat de Hegel* (1844), Marx denuncia la teoria política hegeliana com una mistificació. En Hegel, l'Estat apareix com la forma suprema de la voluntat ètica. La societat civil corresponia al sistema de necessitats, era l'esfera de les relacions privades on s'enfrontaven interessos particulars i on existien mecanismes autorreguladors, però on es registraven també contradiccions i conflictes. I l'Estat era el mediador que permetia conciliar els interessos privats i l'interès general a un nivell superior; que permetia superar l'oposició entre burgesia i vida política (feudalisme, monarquia absoluta), entre l'individu privat i el ciutadà. L'Estat era la síntesi superior que conservava al seu si la societat burgesa; però, com que l'Estat era lògicament superior a aquesta, la societat burgesa subsistia al seu si com el seu propi fenomen, com un moment en la realització de la Idea. En aparença, ambdós moments estaven separats; en la realitat profunda es donava la síntesi, la reconciliació.

Segons Marx, Hegel hi havia invertit la realitat. Presentà la Idea com subjecte de la Història en comptes de posar *l'home* social; absorbí la societat civil en l'Estat, quan, de fet, aquest no és més que una manifestació de la societat civil. La presumpta conciliació dels *homes* en l'esfera de l'Estat mentre es conserven les contradiccions al si de la societat civil és, segons Marx, la forma de l'alienació política dels *homes*. L'Estat modern, producte de la societat burgesa, és entès pel pensament polític idealista com la vertadera essència del fenomen social; se li atribueix la defensa d'un "interès universal" quan aquest no és una altra cosa que la disfressa que adopten els interessos particulars de la classe instal·lada en el poder social per fer-se acceptable davant de tota la comunitat; es postula una independència de l'Estat que no passa de ser una ficció, perquè l'Estat modern és forma de la societat burgesa i instrument de la classe dominant, que l'utilitza per mantenir la propietat privada i l'estructura social, elements que li permeten mantenir la seua supremacia. L'alienació política amaga que la conciliació dels *homes* en l'esfera de la política és sempre fictícia i que, atès que les mancances socials tenen el seu origen en l'estructura de la societat civil, serà en ella on cal buscar i combatre les causes de les contradiccions humanes.

Durant l'estada a París, Marx contactà amb la societat burgesa, les lluites de classes i el moviment obrer; i la seua anàlisi i reflexió sobre aquesta realitat (l'estructura de la societat civil) li permeté comprendre "millor" els problemes socials i abraçar la causa del proletariat. França era un país de burgesia triomfant. Però en aquesta societat on l'individualisme de l'**Economia Política clàssica** havia vist un ordre on cadascú contribueix, mitjançant la recerca del seu propi interès, a millorar el benestar general, Marx denuncia el sistema capitalista com una creació que els *homes* contribueixen diàriament a produir i que aquests contemplen, no obstant, com un ens estrany perquè evoluciona amb independència de la seua voluntat, desbarata els seus càlculs, condiciona els seus actes i frustra les seues esperances. El capitalisme, doncs, no promou el perfeccionament humà. En la suposada "harmonia" de l'Estat capitalista modern, Marx veu un món d'alienació, d'explotació de *l'home* per *l'home* i de radical escissió entre *explotadors* i *explotats*. La veritat amagada per l'Idealisme i l'Economia Política clàssica és, segons Marx, la lluita entre les classes socials, que es vol ocultar després de la conciliació fictícia en l'esfera de l'Estat, que no és més que un instrument en el desenvolupament d'aquesta lluita. Per això en *Crítica de la Filosofia del Dret de Hegel* (1844), Marx afirma que l'emancipació humana només podrà realitzar-se mitjançant l'abolició de la propietat privada i de la societat burgesa i que aquesta abolició només podrà aconseguir-se amb l'accentuació de la lluita entre la burgesia i el proletariat i mitjançant la revolució proletària final.

Per Marx, el proletariat era la gran amenaça de la societat burgesa. El proletariat és el resultat del procés de depauperació de les masses en la societat burgesa; i, alhora, el grup de persones desposseïdes que en prendre consciència de la seua situació i de la necessitat de resoldre-la per ser contradictòria amb la condició humana, es constitueix

com classe social i assumeix el seu paper revolucionari. I és, en la presa de consciència de la situació real, on veu Marx la integració de pensament i praxi i, per tant, la contribució efectiva del pensament en l'emancipació dels éssers humans. El cap d'aquesta emancipació és la filosofia i el seu cor és el proletariat.

L'articulació de la lluita de classes amb el desenvolupament econòmic del capitalisme fou realitzada per Engels⁴. En l'article *Esbós d'una crítica de l'Economia Política* (1844), Engels feu una crítica de les categories de l'Economia Política clàssica i una denúncia, no sols política i social sinó també econòmica, de la societat burgesa. Les que eren, per l'economia clàssica, categories naturals i eternes, només eren, per Engels, categories històriques corresponents al sistema capitalista dominat per la competència. I la competència determina, segons Engels, un sistema anàrquic de producció el qual, amb les crisis econòmiques i el procés de concentració de capital el que enfronta, amb intensitat creixent, propietaris i proletariat, portarà, tot provocant una revolució social, a la destrucció del capitalisme. La revolució comunista proletària esdevindrà amb el desenvolupament propi del sistema econòmic i, en conseqüència, Engels assenyalava que l'estudi de les contradiccions del capitalisme permetria establir la justificació científica, no merament utòpica i sentimental, de la revolució social.

Entre les idees d'Engels assumides per Marx⁵ destaquen: primera, la seua visió del capitalisme com un sistema sotmès a crisis periòdiques d'intensitat creixent les quals arruïnen els xicotets empresaris, els quals passen a formar part del proletariat; segona, la tendència a la concentració de la propietat en la classe alta i a la consegüent desaparició de la classe mitjana; i, tercera, la importància del progrés científic i tecnològic per reduir l'escassetat, produir per satisfer les necessitats humanes i fer possible l'abolició de la propietat privada i la transició al socialisme.

Marx arribà a la convicció, en 1844, que l'arrel última de l'alienació dels *homes* calia cercar-la en l'àmbit econòmic i que només una crítica de l'Economia Política permetria comprendre la naturalesa i el desenvolupament del capitalisme, així com les forces que condueixen a la seua necessària substitució pel socialisme⁶. Marx rebutjà ben prompte l'Economia Política liberal perquè aquesta utilitzava les relacions de producció burgeses com categories eternes, sense explicar el procés històric que les havia creat; i enuncitava lleis les quals regien tota societat, com si fossen naturals i eternes. Marx mostrà que l'Economia Política era una construcció ideològica la qual amagava la dinàmica històrica i l'alienació radical dels *homes* en el treball dins del sistema capitalista; i presentà *els economistes* com els representants científics de la burgesia. L'Economia Política legitimava l'ordre social dominant; i, en criticar-la, Marx tractava de destruir una ciència que, amb aparença d'objectivitat, explicava el capitalisme, açò és, els modes d'obtenció de riquesa tot produint misèria.

Marx aborda, per primera vegada, la crítica de l'Economia Política en els *Manuscrits de política i economia* (1844), també anomenats *Manuscrits de París*. Per fer-la, utilitza

el mètode inversor de Feuerbach sobre l'idealisme hegelian i cerca les arrels de l'alienació de l'home a la seua vida real; i, alhora, reté de Hegel la visió de l'home com un ser actiu que produeix la seua pròpia vida mitjançant el treball; i és en el treball on Marx troba l'arrel de la frustració de l'home en el sistema capitalista. El tema central dels *Manuscrits* és el treball alienant⁷, el qual reifica les relacions socials, subordina l'home al món de coses que ell ha creat i el separa del producte del seu treball i del seu ésser vertader (de la seua essència). La crítica de l'Economia Política té així el caràcter d'una denúncia, tot partint de la problemàtica humanista, des de la qual se la taxa d'ocultar l'alienació bàsica de l'home en el capitalisme i de presentar aquest mode de producció com necessari i acord amb la naturalesa de l'home i de les coses.

Marx considera, en els *Manuscrits*, que el punt de vista de Hegel i el de l'Economia Política coincideixen. L'Economia Política concep, des d'Adam Smith, allò econòmic com una lluita de l'home amb el medi a través del treball; Hegel presenta, en la *Fenomenologia de l'Esperit*, la seua visió de l'home real com un ser actiu que produeix la seua pròpia vida amb el treball. No obstant, Marx troba en Hegel una mistificació idealista en el procés humà del treball, ja que la història hegeliana de l'alienació i reconciliació de l'home està referida al treball mental, abstracte i especula i serà en aquest àmbit on superarà la frustració. Per Marx, cal tornar del cel especulatiu a la terra de la realitat humana, i Marx ho fa amb la concepció de l'home com un ésser de necessitats, la vida del qual coincideix amb la seua producció (amb què produeix i com ho produeix), i la seua frustració cal cercar-la en el treball social mitjançant el qual produeix i reproduïx les condicions de la seua vida material. Per Marx, el treball dels homes crea un món objectivat el qual, malgrat ser una creació seua, se li oposa i se li imposa com quelcom exterior, de manera que li fa perdre la seua condició de subjecte capaç de controlar el seu propi destí; i aquesta alienació, consubstancial a l'home, només podrà ser superada amb la **pressa de consciència** que aquest món objectiu és emanació de si mateix.

El treball és alienant per la divisió del treball, el sistema de mercat i la propietat privada, que separa el *treballador* del seu treball, dels productes del seu treball i dels mitjans de producció. El treball alienant separa l'home d'allò més específicament humà: el treball creador. L'home deixa de ser el subjecte del procés social per sotmetre's al capital, que és el gran protagonista i, alhora, la manifestació objectiva de la pèrdua de l'home en el treball alienant.

La propietat privada dels mitjans de producció significa l'apropiació del producte del treball pel *capitalista*. I, així, el producte del treball s'oposa al *treballador* com quelcom aliè i hostil. El *treballador* veu que el treball (ja no voluntari, sinó forçós) no sols produeix béns sinó que, també el produeix a ell com *treballador* assalariat, com mercaderia, i produeix el capital, és a dir, el poder autònom i objectiu que l'oprimeix.

D'aquesta manera, l'alienació de *l'home* en el producte resumeix simplement la seua alienació en la mateixa activitat del treball.

La realitat immediata que viu *l'home* alienat pel capitalisme és la reificació produïda per les relacions de mercat és la realitat immediata. Les relacions interhumanes apareixen, mitjançant el mercat, com relacions entre coses. Les mercaderies, que són producte del treball humà, apareixen dotades d'una vida pròpia i aliena. Les relacions socials apareixen com relacions reificades entre persones i com relacions entre coses on s'ha esborrat tota empremta de la seua essència fonamental: la relació entre els *homes*. Es viu, llavors, en un món d'objectivitat il·lusòria, el sistema de lleis rigorós del qual, enterament tancat i racional, domina *l'home*. Aquest es troba atrapat per una realitat que, encara que és obra seua, no la reconeix com seua. *L'home* viu, doncs, en un món de mercaderies, la cultura del tenir o no tenir. A *l'home* reduït a l'extrema pobresa humana, el capitalisme l'ofereix la riquesa degradant que s'esgota en la possessió de coses o en la possessió de diners, l'objecte per excel·lència que pot convertir-se en tots els altres. Aquesta és la gran riquesa promesa a *l'home*: la riquesa basada en la seua degradació com *home*.

En resum, la primera crítica⁸ a l'Economia Política revela que aquesta roman en l'objectivitat il·lusòria de les relacions reificades sense intentar assolir la realitat més profunda. Es nega a veure que la riquesa que promet està fundada en la degradació humana; es nega a reconèixer que la devaluació del món humà augmenta en relació directa amb l'increment del valor del món de les coses; es nega a acceptar que en el pla d'allò econòmic està en dubte la totalitat de la significació de *l'home*. Per açò, l'Economia Política és, per Marx, la representació científica de la burgesia: situada a la superfície dels fenòmens, no vol veure en els mals de *l'home* una altra cosa que invencibles contradiccions arrelades en la naturalesa humana; no vol acceptar la realitat de l'alienació econòmica de *l'home* en el treball que és inseparable del sistema de propietat privada; i ignora i oculta així que, en ser el capitalisme un fenomen històric, l'alienació bàsica, que és la causa de la pèrdua de *l'home*, pot suprimir-se en la història quan el sistema capitalista estiga enderrocat i la societat socialista haja estat instaurada.

3.2 Període científic

L'aproximació científica de Marx a la realitat social està inspirada en el seu desig d'integrar el pensament i la praxi. Marx intenta cooperar pràcticament en la transformació del món en aclarir els factors socio-econòmics de l'alienació humana; en estudiar les estructures socials i les seues lleis d'evolució històrica, les quals constreixen els *homes* i els redueix a una condició passiva; i col·laborar així a la presa de consciència i a l'estratègia del proletariat, ambdós necessàries perquè aquest aborde amb èxit la revolució alliberadora dels *homes*.

Per Marx, el socialisme no era una escola científica, sinó un moviment polític-social que aspirava a implantar un sistema millor de relacions humanes. Així que considerà necessari dotar-lo d'una base científica: oferir-li una visió correcta de l'estructura i la dinàmica del capitalisme i traure'l així de l'àmbit dels simples arguments humanistes o sentimentals. L'actuació revolucionària del proletariat havia de partir de la realitat social tal com és, sense oblidar les forces que en ella actuen, les quals limiten l'efectivitat de l'acció humana i condicionen, en conseqüència, tot esforç encaminat a la seua transformació. Només l'estudi científic de la realitat, en aportar una compressió de les relacions socials i de les seues lleis, permetrà conèixer les possibilitats objectives de transformar aquestes relacions d'una manera conscient.

En aquest esforç per captar la veritat científica de la realitat social, Marx atribuï una posició privilegiada al proletariat atesa la seua especial inserció en la història: primer, perquè el proletariat apareix amb el desplegament de la societat burgesa; i després, perquè només el proletariat, en quant aliè a qualssevol dels interessos parcials constituïts en el si de la societat burgesa, estaria en condicions de comprendre aquesta última com forma social transitòria i no com etapa final i coronació de la història.⁹

3.2.1 Materialisme històric

En el prefaci a la *Contribució a la crítica de l'economia política* (1859), Marx resumeix les seues idees principals:

El resultat general a què vaig arribar i que, una vegada obtingut, em serví de guia pels meus estudis, pot formular-se breument d'aquesta manera: en la producció social de la seua existència, els *homes* entren en relacions determinades, necessàries, independents de la seua voluntat; aquestes relacions de producció corresponen a un grau determinat de desenvolupament de les seues forces productives materials. El conjunt d'aquestes relacions de producció constitueix l'estructura econòmica de la societat, la base real, sobre la qual s'eleva una superestructura jurídica i política i a la qual li corresponen formes socials determinades de consciència. El mode de producció de la vida material condiciona el procés de vida social, política i intel·lectual en general. No és la consciència dels *homes* la que determina la realitat; tot el contrari, la realitat social és la que determina la seua consciència. Durant el

curs del seu desenvolupament, les forces productores de la societat entren en contradicció amb les relacions de producció existents, o, el que no és més que la seua expressió jurídica, amb les relacions de propietat en l'interior de les quals s'havien mogut fins llavors. De formes de desenvolupament de les forces productives que eren, aquestes relacions es converteixen en traves d'aquestes forces. Llavors s'obri una era de revolució social. El canvi que s'ha produït en la base econòmica trastorna més o menys lentament o ràpida tota la colossal superestructura. En considerar aquest trastorn importa sempre distingir entre el trastorn material de les condicions econòmiques de producció -que s'ha de comprovar fidelment amb ajuda de les ciències físiques i naturals- i les formes jurídiques, polítiques, religioses, artístiques o filosòfiques; en una paraula, les formes ideològiques, sota les quals els *homes* adquireixen consciència d'aquest conflicte i el resolen. Així com no es jutja un individu per la idea que ell tinga de si mateix, tampoc es pot jutjar tal època de trastorn per la consciència de si mateixa; és necessari, al contrari, explicar aquesta consciència per les contradiccions de la vida material, pel conflicte que existeix entre les forces productores socials i les relacions de producció. Una societat no desapareix mai abans que siguin desenvolupades totes les forces productores que puga contenir, i les relacions de producció noves i superiors no se substitueixen mai en ella abans que les condicions materials d'existència d'aquestes relacions hagen sigut incubades en el si mateix de la vella societat. Per això, la humanitat no es proposa mai més que els problemes que puga resoldre, perquè mirant més de prop, es veurà sempre que el problema mateix no es presenta més que quan les condicions materials per resoldre'l existeixen o es troben en estat d'existir. Esbossats amb poques paraules els modes de producció asiàtics, antics, feudals i burgesos moderns, poden ser designats com altres tantes èpoques progressives de la formació econòmica. Les relacions burgeses de producció són l'última forma antagònica del procés de producció social, no en el sentit d'un antagonisme individual, sinó en el d'un antagonisme que naix de les condicions socials d'existència dels individus; les forces productores que es desenvolupen en el si de la societat burgesa creen alhora les condicions materials per resoldre aquest antagonisme. Amb aquesta formació social acaba, doncs, la prehistòria de la societat humana.

El materialisme històric va ser definit per Engels com:

La concepció de la història universal que veu la causa final i la força propulsora decisiva dels esdeveniments històrics importants en el desenvolupament econòmic de la societat, en les transformacions del mode de producció i de canvi, en la consegüent divisió de la societat en distintes classes, i en les lluites d'aquestes classes entre si (*Del socialisme utòpic al socialisme científic*, Introducció).

Engels considera Marx el creador d'aquest materialisme, i el seu major descobriment científic (juntament amb la teoria de la plus-vàlua). Es tracta d'una teoria sociològica, no filosòfica; i Marx i Engels insisteixen en el seu caràcter científic i en la seua base empírica. La primera formulació apareix ja en *La ideologia alemanya* (1845)¹⁰, però la formulació definitiva es troba en la *Contribució a la crítica de l'economia política* (1859).

Per a comprendre el materialisme històric, cal fer algunes precisions:

- La base real de la societat està constituïda per l'estructura econòmica (infraestructura¹¹).
- L'estructura econòmica (infraestructura) està integrada per les relacions de producció¹², que són les relacions que s'estableixen entre els *homes* segons la seua posició socio-econòmica respecte de les forces productives¹³. Jurídicament, les relacions de producció s'expressen en les relacions de propietat. En la societat capitalista, la burgesia posseeix els mitjans de producció i el proletariat només és propietari de la força de treball.
- L'estructura econòmica determina o condiona el conjunt de les relacions socials, així com la superestructura¹⁴, es troba constituïda pel conjunt d'institucions jurídiques i polítiques i per les formes de consciència (religioses, artístiques i filosòfiques) pròpies de cada mode de producció¹⁵; i també està condicionada pel mode de producció. La ideologia dominant en cada moment correspon a la ideologia de la classe dominant. És per açò que tendeix a justificar l'estructura econòmica del moment.
- El conflicte esclata pel desenvolupament de les forces productives, les quals ja no troben un marc adequat -sinó únicament traves- en les relacions de producció. D'aquesta manera comença una fase de revolució social que també transforma la superestructura ideològica. D'ací que Marx pensés que el desenvolupament del sistema capitalista de producció conduiria inevitablement a la superació de la societat burgesa i de la propietat privada.
- En conclusió, la història no és conduïda, segons Marx, per la "astúcia" de la Raó (Hegel). És conduïda (no únicament, però sí principalment) pel desenvolupament de les forces productives, la principal de les quals és el treball humà¹⁶. En definitiva, *l'home* és l'actor principal de la història. Però aquesta història només pot avançar al preu de contradiccions i lluites. I en aquesta lluita les formes de consciència (la consciència de classe) tenen un paper important (encara que no el més important).

Per Marx, l'**estudi científic de la realitat** no pot partir de la consideració dels fenòmens socials com si fossen estables i independents. Cal reinterpretar aquests materials socials des d'una visió dinàmica i global que els atorgue el seu sentit vertader. Així, els fenòmens i les relacions socials es mostren com productes de l'acció humana en la història, i, per tant, com transitoris, transformables i sotmesos a la dinàmica imposada per les tensions i els conflictes que espenten l'avanç històric. La gran fal·làcia del pensament burgès, segons Marx, consisteix en romandre en l'objectivitat immediata, al nivell d'uns fets socials aparentment fixos i separats que connecta amb les "lleis naturals" de la societat. Només les classes dominants estan interessades en mantenir aquesta confusió del pensament burgès perquè, en travessar el nivell de les formes aparents i fer-se palès el moviment real profund, queden en evidència les mistificacions del mode de producció capitalista i les il·lusions liberals i, per tant, s'enfonsa la fe teòrica en la necessitat permanent del que existeix. Per açò, creu Marx, que el pensament dialèctic, crític i revolucionari, és el pensament del proletariat i l'únic camí adient per abordar l'estudi científic de la realitat. **La dialèctica proporciona així la intel·ligibilitat de la història** en tant que procés alhora complex i unitari.

La dialèctica, reduïda a la seua forma racional, provoca la còlera i és l'assot de la burgesia i dels seus portaveus doctrinaris: perquè en la intel·ligència i explicació positiva del que existeix abriga, a la par, la intel·ligència de la seua negació, de la seua mort forçosa; i perquè, crítica i revolucionària per essència, enfoca totes les formes actuals en ple moviment, sense ometre, per tant, el que tenen de perible i sense deixar-se intimidar per no-res. (Marx *El Capital* Vol. I.)

Per Marx, **la realitat social és dialèctica i només podrà ser adequadament interpretada des d'un pensament dialèctic** que, en destruir les aparences del que és pseudoconcret, capte els fenòmens i les relacions socials com resultats de l'acció humana i desvetlle el seu significat en el seu caràcter històric i en les seues connexions dins de la totalitat on s'integren.

La **societat** es descrita com una realitat complexa amb múltiples nivells, cadascun dels quals posseeix la seua pròpia estructura i la seua pròpia autonomia relativa; i la **història d'una societat** és entesa com un procés total, complex i discontinu, muntat sobre permanències, contradiccions i ruptures, i impulsat per les transformacions necessàries per fer compatible el funcionament dels diferents nivells articulats del sistema. Cadascun d'aquests nivells respon al seu propi ritme, adapta les transformacions que requereix la coherència de la totalitat als requeriments de la seua pròpia estructura, i un d'ells, l'econòmic, ocupa una posició dominant en el moviment del conjunt, en imposar ajustaments a la seua pròpia dinàmica.

Les totalitats socials així estructurades són el resultat de la praxi¹⁷ humana i avancen i es modifiquen en el temps per les tensions, incompatibilitats i reajustaments que sorgeixen de l'acció recíproca dels *homes*, especialment quan aquests són classificats en classes amb interessos en conflicte. Alhora, les estructures socials condicionen l'actuació dels *homes*, redueixen les seues alternatives i es desenvolupen segons lleis les quals no són el resultat intencionat i deliberat de l'acció humana. Per tant, el que és social condiona les possibilitats de la vida i del pensament dels *homes*, encara que haja estat el resultat de la praxi humana.

Aleshores, si els *homes* no poden ser dissociats de la seua inserció social, les realitats resultants de la interacció humana no podran ser explicades en partir d'una concepció de la naturalesa humana com si l'*home* fos un ésser aïllat. Tal és l'arrel de les crítiques de Marx a les "robinsonades" de l'Economia Política. Aquesta pretén desvelar les lleis de l'ordre econòmic a partir de la psicologia i el comportament de l'*homo economicus* representatiu de la naturalesa humana i exemplificat per Crusoe en la soledat de la seua illa. Nogensmenys, assenyala Marx, aquest personatge independent està molt lluny de qualsevol "naturalisme": és l'*home* de l'individualisme, un producte històric de la dissolució de la societat feudal i de l'avanç de les noves forces productives sorgides a partir del segle XVI; és l'*home* del capitalisme. Presentar aquest *home* històricament configurat com expressió de la naturalesa humana per desvelar les lleis econòmiques a partir de la psicologia que inspira el seu comportament equival, per Marx, a intentar deduir com naturals i intemporals unes lleis condicionades a una fase social històrica i passatgera; contemplar aquest *home* en aïllament, sense prestar atenció a les relacions socials en què s'insereix i que l'expliquen en la seua evolució històrica, equival a renunciar a comprendre el significat i el moviment profund de la societat capitalista. L'acció social dels *homes* és sempre acció col·lectiva i interrelacionada. I el desenvolupament de la societat burgesa, que implica la plena secularització i socialització de la vida humana, posa en evidència, segons Marx, que el fonament de la vida real dels *homes* en tant que éssers socials és la seua activitat productiva expressada en el treball. La societat capitalista, que és la societat de l'*home* productor i que té el seu fonament material en la universalització del treball permet comprendre amb claredat que **el treball és la categoria decisiva per abordar la història profana de l'*home*** i posar fi a les històries idealistes i sagrades.

La **societat** no és una creació artificial, sinó una entitat natural el fet primordial de la qual consisteix en la producció pels *homes* dels mitjans destinats a satisfer la seua vida material. Els *homes* han de viure i, per viure, han de satisfer les seues necessitats mitjançant el treball productiu el qual els porta a cooperar i a entrar en relacions de producció amb altres *homes*. L'**organització social** brolla dels individus, no segons ells mateixos es conceben, sinó segons són realment, és a dir, segons produeixen materialment. Les interpretacions idealistes de la societat i de la història ofereixen una visió invertida de la realitat; perquè no és el pensament el que determina la vida sinó la

vida la que determina el pensament, i el primer fet de la vida de *l'home* rau en la producció dels mitjans amb els què ha de sostenir-se materialment. El treball és una activitat que manifesta el poder de creació dels *homes*, un procés que humanitza la naturalesa; però, **ahora, el treball és el factor primordial de l'articulació i el desenvolupament socials**: els *homes* deixen de ser criatures de la naturalesa i passen a ser éssers socials perquè han de treballar en cooperació; i **el desenvolupament social** apareix impulsat per l'avanç de les forces productives i de les relacions de producció, i per les tensions i reajustaments entre les exigències d'aquelles forces productives i el contingut d'aquestes relacions de producció. **El treball productiu té una significació central en la generació de la realitat humana i l'economia apareix, per tant, com una estructura fonamental de les relacions socials.** Aquesta és la veritat que posa de relleu el desplegament de la societat burgesa i que proporciona un punt de partida nou i decisiu per abordar l'estudi no sols de la societat sinó de les formes socials que la precediren en la història. Les forces productives i les relacions de producció constitueixen el mode de producció, que comporta certes formes de cooperació i que determina l'estructura econòmica de la societat; i aquesta estructura econòmica és la base real sobre la qual s'alcen una superestructura política i jurídica i unes formes de consciència social condicionades per aquella estructura i per la seua dinàmica històrica.

En conseqüència, **tots els fets de la vida social històrica hauran de ser estudiats en connexió amb les condicions de la producció material**: tal és l'afirmació bàsica del materialisme històric proposat per Marx com una nova aproximació a l'estudi i la interpretació de la història i de la societat en funció de la realitat econòmica.

3.2.2 Crítica de l'Economia Política

En la seua obra de maduresa, Marx analitza el capitalisme per tal de trobar l'estructura subjacent a la seua organització aparent i denúncia l'Economia Política per ser legitimadora dels interessos de la burgesia.

Com hem vist, Marx, per comprendre la societat, els atorga un paper decisiu als factors econòmics. En conseqüència, els objectes centrals dels seus **estudis econòmics** són el capitalisme, les seues estructures i les seues lleis d'evolució. Tal estudi tractarà de desvelar: a) l'estructura que articula els elements que componen l'esfera econòmica; b) les posicions relatives d'aquests elements (per exemple, la posició dominant de la producció respecte de la distribució, l'intercanvi i el consum); c) quins elements estructurals són invariants i quins altres s'han d'adaptar en ordenacions compatibles amb aquells; d) quines lleis evolutives cal esperar en l'esfera econòmica; e) quines adaptacions es poden preveure en la totalitat social com resultat de la dinàmica d'aquesta esfera dominant. I tot això, perquè vol establir quines són les contradiccions creixents entre les forces productives i les relacions de producció en el sistema capitalista per tal d'enderrocar-lo, sota la pressió de la revolució proletària.

Marx entén que l'**Economia Política burgesa** ha tret els mecanismes econòmics del capitalisme del seu context històric. El que suposa contribuir a ocultar la realitat profunda del sistema i renunciar a comprendre-la. L'Economia Política veu en el capitalisme un gran aparell productor de béns destinats a satisfer les necessitats humanes. El fi de tota producció és el consum; i el mercat s'encarrega d'assignar els recursos productius de manera que les necessitats humanes resulten satisfetes de la millor manera possible dins les limitacions bàsiques de tota economia. Les demandes que expressen aquestes necessitats pressionen sobre els mercats i orienten les decisions de l'empresariat. Aquest contracta mà d'obra al mercat lliure de treball, i li proporciona els mitjans de producció i els agents naturals necessaris; a més a més, dirigeix aquesta conjunció de factors productius d'on eixiran les mercaderies destinades a satisfer les necessitats humanes. La tensió entre l'oferta i la demanda determina, en els mercats, uns preus d'equilibri que li permetran a l'empresariat eficient reposar els mitjans de producció consumits, retribuir els factors participants en el procés productiu (és a dir, pagar salaris als *treballadors* i rendes als *propietaris* dels agents naturals) i retenir un benefici.

Marx, no gensmenys, **denúncia el sistema capitalista com un mecanisme d'explotació**. El capitalisme no cerca la satisfacció de les necessitats humanes ni produeix, per tant, els béns en tant que portadors d'un valor d'ús. El capitalisme només persegueix el benefici i, en conseqüència, només està interessat en la producció de béns com mercaderies dotades d'un valor de canvi. I, atès que el valor de canvi sorgeix en l'esfera de la producció, és en aquesta on cal descobrir com exploten els *propietaris* dels mitjans de producció la gran massa d'*homes* formalment lliures que només tenen en propietat la seua força de treball. Aquesta és la veritat amagada que l'Economia Política burgesa nega: perquè inverteix la realitat en afirmar que el fi de la producció és el consum, en tractar el benefici com si fos generat en l'esfera de la distribució i ocultar que és la producció la font dels beneficis i el lloc on es dona l'explotació; i, d'altra banda, perquè presenta la producció com un procés aïllat, sostret de la seua inserció històrica i sotmès a lleis naturals, de manera que l'explotació, com fenomen que ha de ser explicat a partir de les relacions socials en les quals entren els *homes* amb motiu de la producció, resta amagada. Per Marx, una Economia Política que aspire a comprendre la realitat ha de ser concebuda, per oposició al pensament burgès, com una ciència de les relacions socials de producció en el seu context històric.

En sistemes anteriors, caracteritzats per l'esclavitud o el feudalisme, els mecanismes coactius d'explotació dels *treballadors* eren obvis. Però, en el sistema capitalista, on els *homes* són formalment lliures, on els intercanvis ocorren voluntàriament en mercats sense coerció i totes les mercaderies (inclosa la força de treball) es canvien pel seu valor, l'explicació dels mecanismes d'explotació no és tan evident. Marx necessita construir una **teoria de l'explotació capitalista** i ho fa a partir de la **teoria del valor-treball** de David Ricardo.

Marx cerca una **teoria del valor** que explique el valor de canvi de cada mercaderia des d'una propietat objectiva d'aquesta. Si és el treball l'única font de creació de valor, l'element comú a totes les mercaderies serà el fet de ser productes del treball. El **valor d'ús** d'una mercaderia reflexa les característiques específiques d'aquesta que la fan capaç de satisfer les necessitats humanes; el **valor de canvi** és expressió del que té en comú amb altres mercaderies, ve determinat per la quantitat de treball socialment necessari per la seua producció. La teoria del valor-treball així plantejada implica, a més, una teoria de l'explotació: perquè si el treball és l'origen de tot valor, l'exercici de la força de treball hauria de ser l'única forma d'adquirir un dret sobre el producte, però atès que la classe capitalista s'apropia d'una part del valor generat, aquesta apropiació implica, per definició, una reducció del valor que li pertoca a la classe treballadora basada en alguna forma de coerció.

Aquesta coerció forma part de les relacions socials de producció capitalistes (producte d'un desenvolupament històric anterior conegut com "procés d'acumulació primitiva") en les quals els capitalistes són els propietaris dels mitjans de producció i els treballadors només posseeixen la seua força de treball. Els treballadors, per subsistir, estan obligats a acudir al mercat a vendre la seua força de treball. Els capitalistes necessiten de la força de treball per produir mercaderies, i l'adquireixen al mercat pel seu valor. Però, la situació dels treballadors permet que els capitalistes desenvolupen unes estructures tècnico-organitzatives de producció capaces d'obtenir, de la força de treball, un valor superior al seu valor d'adquisició.

El **valor de la força de treball** vindrà determinat (com el de qualsevol altra mercaderia) per la quantitat de treball socialment necessària per produir els béns de consum que requereix la seua manutenció. Però, atès que la demanda de força de treball feta pel sistema, en cada moment a partir dels mitjans de producció existents i de la tecnologia utilitzada, tendiria a deixar sense ocupació una part dels treballadors disponibles. L'excés d'oferta de *treballadors* ("l'exèrcit de reserva industrial" o l'atur) faria baixar el salari cap al nivell de subsistència. Així, la posició dominant dels *capitalistes*, en un món d'igualtats formals, els permet obtenir dels *treballadors* (de la força de treball adquirida) una quantitat de treball (un valor) superior al treball (valor) pagat amb el salari. Quan açò és així, els *capitalistes* s'apropien d'una part del valor creat pels *treballadors*. Aquest excedent de valor, del que s'apropien els *capitalistes* en el procés de producció, és la "**plusvàlua**". Per tant, la productivitat del capital consisteix en la seua capacitat per extraure treball no retribuït; i la producció capitalista no és sols producció de béns, és, abans que res, producció de plusvàlua, amb l'explotació del treball assalariat per part del capital.

La teoria del valor-treball ha exercit les funcions que Marx li havia exigít: ofereix una teoria de l'intercanvi, segons la qual les mercaderies tendeixen a canviar-se en proporció als seus valors-treball; i ha fonamentat una teoria de l'explotació. I ho ha fet a partir de

les relacions socials subjacents al món de les mercaderies. El valor i la plusvàlua pertanyen, per Marx, a un nivell essencial i, alhora, invisible sota els fenòmens capitalistes superficials dels preus i els beneficis.

Per explicar com es formen els preus i els beneficis capitalistes en l'esfera aparent de la circulació a partir dels valors i la plusvàlua generats en l'esfera de la producció, Marx es troba obligat a passar del món de les relacions socials al món de les mercaderies. Aquest és el contingut de l'anomenat "problema de la transformació", que tracta d'establir relacions funcionals entre els valors-treball i els preus i entre la plusvàlua i els beneficis.

Les mercaderies s'obtenen amb mitjans de producció i amb treball directament aplicat al procés productiu. El capital invertit en l'adquisició de mitjans de producció per elaborar mercaderies és el que Marx anomena "capital constant". Aquest passa a forma part del valor de les mercaderies en el procés de producció. La resta del capital utilitzat en la producció de les mercaderies, l'anomenat "capital variable", s'inverteix en l'adquisició de força de treball. I com la força de treball genera un excedent de valor que absorbeixen els *empresaris* (la plusvàlua), el valor de les mercaderies, els preus, venen determinats per la suma dels valors del capital constant, el capital variable i la plusvàlua.

Atès que la plusvàlua té el seu origen en el treball directament aplicat al procés productiu, procedent de la força de treball adquirida amb el capital variable, la "taxa de plusvàlua" pot prendre's com un indicador del grau d'explotació a què estan sotmesos els *treballadors* en la producció. El lliure moviment de la força de treball a la recerca d'una taxa d'explotació més baixa (major retribució, menor jornada laboral de treball) s'encarregarà de fer uniforme la taxa de plusvàlua en tots els sectors productius de l'economia.

Passem ara de l'esfera de la producció, el valor i la plusvàlua a l'esfera capitalista de la circulació, els preus i els beneficis. Els beneficis capitalistes tenen el seu origen en la plusvàlua, però es manifesten en l'àmbit de la circulació com una taxa o percentatge sobre el capital total empleat en la producció corresponent; i la mobilitat del capital farà que aquesta taxa de benefici siga uniforme en tots els sectors.

Marx reté la teoria del valor-treball en la seua funció bàsica de desvetllar l'estructura profunda del capitalisme com mecanisme d'explotació: la generació de la plusvàlua en l'àmbit de la producció com apropiació de treball no pagat i com realitat unitària i prèvia a tota renda no salarial per sota de les formes distributives del món de la circulació i l'antagonisme radical entre capitalistes i *treballadors* assalariats subjacent en les oposicions superficials entre propietaris de capitals i empresaris, capitalistes i terratinents o capitalistes comercials i capitalistes industrials. És aquesta estructura profunda la que queda oculta quan l'Economia Política burgesa proposa la seua "fórmula

trinitària” de la distribució de rendes. La “fórmula trinitària” atribueix tres classes de rendes: salaris, beneficis i rendes del sòl, a tres grans fonts de serveis productius: treball, capital i agents naturals de la producció; i, en fer-ho, presenta com productius el capital i els agents naturals juntament amb el treball. Afirma que tot el treball aportat al procés productiu es retribueix amb salaris i tracta la plusvàlua com resultat dels valors generats pel capital i els agents naturals. La veritat és, per Marx, molt distinta: el treball és la font de tot valor i el capital i els agents naturals no rendeixen serveis productius que calga retribuir; el salari no compensa el treball desenvolupat en la producció sinó el valor de la força de treball corresponent, de manera que el capital extrau un excedent de treball no retribuït que es tradueix en plusvàlua; i el capital i els agents naturals es reparteixen aquesta plusvàlua com beneficis i rendes del sòl no en tant que fonts de serveis productius sinó com mitjans de producció i factors naturals monopolitzats que s'enfronten al treball assalariat. La “fórmula trinitària” oculta l'estructura profunda del sistema capitalista, en la qual el capital és una màquina perenne d'esprémer treball sobrant, els agents naturals són un imant perenne que atrau cap als seus propietaris una part de la plusvàlua extreta pel capital i, el treball és, per l'obrer, el mitjà constantment renovat d'adquirir els mitjans necessaris per subsistir.

Marx pensa que, a més a més, des d'aquesta estructura profunda desvetllada cal abordar l'estudi del **procés dinàmic del sistema** i posar al descobert les lleis del moviment del capitalisme i la seua inestabilitat intrínseca.

Per a Marx, el moviment del capitalisme està dominat per la contradicció bàsica entre el desenvolupament de les forces productives i les relacions de producció caracteritzades per l'antagonisme capital-treball. El capitalisme industrial ha conduït a una socialització integral de la vida humana que avança sense parar amb el maquinisme, la producció en gran escala i la divisió del treball. El capitalisme és més favorable al desenvolupament de les forces productives que qualsevol dels sistemes que li han precedit en la història; i, no obstant açò, a mesura que desplega aquestes potencialitats, es fa més palesa la contradicció entre el caràcter creixentment social de la producció i la propietat privada dels mitjans que constitueixen el capital.

El vertader límit de la producció capitalista és el mateix capital, és el fet que, en ella, són el capital i la seua pròpia valorització el que constitueix el punt de partida i la meta, el motiu i el fi de la producció; el fet que aquí la producció només és producció per al capital i no la inversa... Per consegüent, si el sistema capitalista constitueix un mitjà històric per desenvolupar la capacitat productiva material i crear el mercat mundial corresponent, envolta, al propi temps, una contradicció constant entre aquesta missió històrica i les condicions socials de producció pròpies d'aquest sistema. (Marx *El Capital* Vol. III).

El capitalista està sotmès a una llei coactiva que li obliga a ser un fanàtic de l'expansió productiva si vol sobreviure; i imposa aquest fanatisme a tota la societat. Les forces de la competència li obliguen a acumular, a dedicar una part substancial de la plusvàlua a l'estalvi per finançar noves inversions, a expandir constantment el seu capital per conservar-lo. La competència es desenvolupa abaratint les mercaderies amb la reducció dels costos de producció. Per això, el capitalista s'esforçarà contínuament per augmentar la productivitat del treball; i seguirà dos camins: d'una banda, tractarà d'augmentar la durada de la jornada laboral i la intensitat del treball; d'altra, modificarà el procés de producció mitjançant una mecanització creixent. La primera d'aquestes vies trobarà, no obstant, límits en la resistència física dels treballadors, en la lluita que aquests plantegen i en l'avanç de la legislació social sobre drets laborals, forçada per aquesta lluita; en conseqüència, la taxa de plusvàlua, que mesura el grau d'explotació de la força de treball a partir dels mètodes de producció utilitzats, tendirà a estabilitzar-se. Així, el capitalista es veurà cada vegada més forçat a seguir la segona via, és a dir, a mecanitzar progressivament el procés productiu i introduir innovacions que reduïsquen els costos de producció.

Marx cregué observar que, en aquest procés de transformació dels mètodes productius, les innovacions tecnològiques tendien a ser, en el seu conjunt, utilitzadores del capital i estalviadores de treball i que, en conseqüència, el desenvolupament capitalista anava acompanyat d'una tendència a l'elevació progressiva de la composició orgànica¹ mitja del capital a llarg termini. I aquesta creença, juntament amb el supòsit de l'estabilitat de la taxa de plusvàlua en el temps, el va portar a enunciar **la llei de la tendència decreixent de la taxa de benefici**, a la que va considerar com la més important de totes les lleis de l'Economia Política moderna¹⁸.

El capitalista, en cercar una ampliació dels seus beneficis en mercats competitiu, introdueix innovacions i, amb elles, nous mètodes de producció que, en augmentar la productivitat del treball i reduir els costos, li atorguen un avantatge sobre els seus competidors i li permeten obtenir un guany extraordinari venent la mercaderia al preu de producció existent. Marx pensava que aquests nous mètodes s'introduïen, en general, a través d'inversions que augmentaven la composició orgànica del capital. Encara que el capitalista aconseguís el seu objectiu i veja augmentar la seua taxa de benefici a curt termini, el seu avantatge serà normalment transitori perquè els competidors acabaran per adoptar les noves tècniques que han resultat beneficioses. Aquestes, i la més alta composició orgànica del capital que comporten, s'estendran a tot el sector interessat, els preus descendiran amb els costos socialment necessaris de producció i el resultat final serà una caiguda de la taxa de benefici respecte de la situació inicial. L'element intuïtiu d'aquest resultat és clar: els beneficis procedeixen de l'explotació del treball directament aplicat a la producció; la innovació tècnica substitueix treball directe per maquinària; i amb menys treball que explotar, la taxa de benefici disminuirà. Per a

¹ La composició orgànica del capital es la quantitat de capital per *home* emprat a l'empresa.

Marx, la llei de la tendència descendent de la taxa de benefici acabarà imposant-se a llarg termini en el desenvolupament capitalista.

Aquest desenvolupament del capitalisme es caracteritza per un procés continu de canvi, en el que noves mercaderies i nous mètodes competeixen amb els antics, les empreses són expulsades dels mercats quan deixen de ser competitives i els capitalistes es veuen obligats a reinvertir els seus beneficis i a acumular per subsistir. Però, a més a més, el procés porta amb si una intensitat creixent de capital en les activitats productives i una creixent utilització de mètodes de producció estalviadors de treball. Per consegüent, el desenvolupament capitalista no es limita a ampliar en el temps les relacions socials característiques del sistema sinó que les reforça i aguditza; d'una banda, les exigències cada vegada majors de capital conduiran a una creixent concentració dels capitals acumulats, amb la consegüent desaparició, per la competència, de petits empresaris que passaran a engrossir les files dels treballadors assalariats; d'altra banda, el caire estalviador de treball en les innovacions tendirà a alimentar, a través de la desocupació tecnològica, l'exèrcit de reserva de treballadors a disposició del capital. Així, encara que el desenvolupament econòmic implique una demanda creixent de mà d'obra, es mantindran unes disponibilitats excessives de força de treball que impediran que el salari real pugui, a llarg termini, per damunt del nivell de subsistència; i el manteniment del salari real al nivell de subsistència per als treballadors ocupats, junt amb l'excés creixent d'oferta de força de treball, caracteritzen la depauperació progressiva del proletariat que acompanya el desenvolupament capitalista. Tal és, per Marx, la **llei general de l'acumulació capitalista**, que tendeix a accentuar les tensions socials i els elements d'instabilitat del sistema.

Però, a més, aquesta instabilitat s'aguditza, a mesura que avança el desenvolupament capitalista, com conseqüència de l'aparició de **crisis recurrents** i d'intensitat creixent. Les crisis són, en un primer sentit, un efecte de l'actuació de la llei de la tendència decreixent de la taxa de benefici i, alhora, un factor que contraresta tal actuació. Quan la taxa de benefici cau, els capitalistes tractaran de defensar-se adoptant decisions addicionals d'innovació i acumulació. El resultat serà un fort augment del capital constant respecte del capital variable, en un procés que implica l'obsolescència i la pèrdua de significat econòmic d'importants elements de l'aparell productiu. La crisi és l'expressió de l'ajust a què tal procés condueix de manera inevitable sota les forces de la competència: parts del capital perden valor i altres han de ser eliminades de l'esquema productiu. L'ajust ocorrerà a pesar de la resistència dels capitalistes i la crisi en què es manifeste serà tant més profunda com més intensa haja sigut l'onada prèvia d'acumulació innovadora. La crisi compleix així una funció depuradora de l'esquema productiu econòmic i actua com mecanisme que contraresta la llei de la tendència descendent de la taxa de benefici en imposar una reducció en el valor del capital constant: en la crisi, el capital productiu es reestructura (i es

concentra), la taxa de benefici sobre el capital supervivent s'eleva i el sistema queda en disposició d'abordar un nou procés d'acumulació innovadora.

Les crisis, així enteses, són fenòmens necessaris i inevitables que tenen el seu origen (acumulació innovadora) i exerceixen els seus efectes bàsics (reestructuració del capital productiu) en l'esfera de la producció, encara que també es manifesten en les esferes de l'intercanvi (descens dels preus de les mercaderies) i de la distribució (augment de la desocupació i descens dels salaris).

En un segon sentit, les crisis apareixen, en Marx, com crisi de realització de la plusvàlua en l'esfera de la circulació dins d'un esquema de fluctuacions cícliques inherents al desenvolupament capitalista. Aquestes crisis s'expliquen com un resultat inevitable de les contradiccions d'un sistema que, d'una banda, porta a un augment il·limitat de la capacitat de producció i, d'una altra, genera unes condicions socials que limiten les possibilitats d'expansió del consum.

Les crisis són exponents objectius de la inestabilitat cada vegada major del capitalisme a mesura que desplega les seues potencialitats en el temps. El sistema avança, amb la seua maduresa, cap a la crisi final, l'enfonsament últim i la seua substitució pel socialisme.

El pas del capitalisme al socialisme constitueix una ruptura l'anàlisi de la qual queda, en un sentit estricte, fora de l'estudi científic del capitalisme. Les lleis del moviment del sistema no condueixen mecànicament, segons Marx, a un col·lapse final; aquest només pot ser el resultat d'una acció política revolucionària. Per a què aquesta tinga èxit és fonamental entendre les lleis que regeixen l'evolució del sistema capitalista.

4. Bibliografia

- Jordi Cortés Morató y Antoni Martínez Riu. Diccionario de filosofía en CD-ROM. 1996. Editorial Herder S.A., Barcelona.
- Javier Echegoyen Olleta Historia de la Filosofía. Vocabulario y ejercicios. Vol. III Filosofía contemporánea. Ed. Edinumen. Madrid. 1997.
- Rafael Jerez Mir Marx y Engels: el marxismo genuino Ed. Cincel. Madrid. 1985.
- Luis Angel Rojo "El pensamiento económico de Marx cien años después" en Luis Angel Rojo y Víctor Pérez Días Marx, economía y moral. Alianza Ed. Madrid. 1984.
- César Tejedor Campomanes Historia de la Filosofía en su marco cultural. COU. Ed. SM.

¹ El **materialisme** és el corrent filosòfic que explica la totalitat de la realitat en termes de matèria en moviment. En l'àmbit filosòfic, s'oposa a l'idealisme (la matèria és un producte de la ment) i a l'espiritualisme (és impossible reduir l'esperit a matèria). El materialisme afirma que només hi ha substàncies corpòries, que el món natural pot explicar-se a partir de si mateix, sense necessitat acudir a cap principi transcendent (com ara, déu). El materialisme defensa l'ateisme (excepte quan interpreta déu en termes corporis, com la filosofia d'Epicur) i considera la vida anímica i la conducta humana, no com manifestacions d'una suposada substància espiritual, sinó com manifestacions del cos, particularment del cervell.

El materialisme de Marx no afirma només que “tot és matèria”. El seu materialisme s'oposa tant a l'idealisme de Hegel com al materialisme del segle XVIII:

Contra l'idealisme de Hegel, afirma la prioritat del ser sobre el pensament. En aquest aspecte, es mostra totalment d'acord amb Feuerbach. Segons va assenyalar Engels, el problema fonamental de la filosofia, especialment de la filosofia moderna, és la relació entre el pensar i el ser: què és el primer: l'esperit o la naturalesa? No es tracta de negar un dels dos termes en favor de l'altre, sinó de determinar la prioritat d'un sobre l'altre. L'afirmació de la prioritat del pensament sobre el ser és el “idealisme”; la del ser sobre el pensament és el “materialisme” (en aquest sentit, el materialisme és una forma de realisme). Feuerbach es va pronunciar clarament pel materialisme: “La vertadera relació del pensar (*Denken*) amb el ser (*Sein*) és únicament aquesta: el ser és subjecte i el pensar predicat. El pensar prové del ser, però no el ser del pensar” (*Tesis provisionals per la reforma de la filosofia*, 54). Feuerbach acusa Hegel d'haver-hi privat el ser de tota realitat i de fer-lo derivar del pensar (convertint-lo en “subjecte” i en “substància”); i li critica haver convertit *l'home* en pur esperit, en compte de considerar-lo com un ser real, concret i sensible. Marx comparteix la crítica de Feuerbach a Hegel.

Contra el materialisme clàssic (el del segle XVIII), Marx dirigeix les acusacions següents: És un materialisme abstracte i mecanicista que redueix la matèria a lleis mecàniques (el mecanicisme estricte semblava ja superat per la ciència del segle XIX: química, biologia, teoria de l'evolució). Manca, doncs, de caràcter dialèctic i històric. Però és molt més important el que ha d'objectar Marx contra el materialisme de Feuerbach: “considera la realitat únicament com objecte de contemplació” (*Tesi*, 1). És a dir, si el pensar és posterior al ser, i les idees pur “reflex” de la realitat, *l'home* es converteix en un ser *passiu-contemplatiu*, i la Naturalesa i *l'home* queden escindits.

Així, el materialisme de Marx afirma -contra l'idealisme- la independència de la naturalesa exterior respecte del pensament (la negació de l'autonomia de les idees respecte a les condicions de l'existència humana). Però -contra el materialisme mecanicista i Feuerbach- afirma que no és possible separar la Naturalesa respecte de *l'home*. Aquest últim no és un ser contemplatiu, sinó actiu, que transforma la Naturalesa; i la Naturalesa “real”, és la Naturalesa transformada per *l'home* i, per tant, introduïda en l'esdevenir històric. Açò és el que no va saber veure Feuerbach: que el món que ens envolta no està “donat” des de tota l'eternitat, sinó que és un “producte històric, resultat de tota una sèrie de generacions que l'han transformat” (el materialisme implica el caràcter dialèctic i històric d'aquesta base material). Per tant, és el concepte de **praxi** (el treball, l'activitat humana material i social de transformació de la naturalesa, de la societat i de *l'home* mateix), el fonament de tota teorització, el que li permet a Marx superar la contraposició idealisme-materialisme (clàssic) i portar la qüestió a un altre terreny. El materialisme de Marx, també ha estat anomenat “humanisme” perquè per ell, la realitat és el món humanitzat pel treball humà.

² Veure article “dialèctica” del Diccionari de Filosofia Herder.

Podem caracteritzar la dialèctica com la teoria que accepta:

- a) El canvi: a diferència d'altres modes d'entendre les coses que identifiquen el ser amb allò permanent, la concepció dialèctica concep el moviment com una de les categories fonamentals del ser, la realitat està sotmesa a l'esdevenir i a la història, per la qual cosa qui no capte un objecte en termes de la seua construcció històrica, no comprendrà bé tal objecte.
- b) La contradicció: el canvi té el seu origen en l'existència de contradiccions en el si mateix de les coses; la realitat és l'àmbit on es dona el conflicte, l'enfrontament, i això tant en la Naturalesa com en el món humà o història pròpiament dita. Aquesta idea, traduïda en termes de teoria política, implica comprendre com les distintes construccions socials són conseqüència dels conflictes entre les classes socials antagòniques.
- c) Racionalitat del canvi: el canvi no és un moviment caòtic, desordenat, sinó que segueix una llei, una racionalitat; hi ha un ordre racional en el desenvolupament de la realitat. L'esquema més abstracte de tot canvi és el de tesi antítesi i síntesi:
- Tesi (afirmació): o moment d'afirmació d'una realitat.
 - Antítesi (negació): o moment de negació de la realitat anterior.
 - Síntesi (negació de la negació): o moment d'integració de les dues realitats contradictòries anteriors; aquesta síntesi és, al seu torn una tesi nova que dona lloc a una altra antítesi, la qual dona lloc a una síntesi nova, etc.
- d) Interpretació no fragmentària de la realitat: les coses són el que són en la mesura que formen part de tots més amplis, en la mesura que participen de relacions amb el tot; cada objecte real és un cas particular o moment del tot. Hegel descriu aquest tret indicant que “la veritat és el tot”. Aquesta idea es reflecteix en la primacia que el marxisme dona a la societat i a l'Estat sobre l'individu, en la comprensió de l'individu a partir de les seues relacions socials.

De totes les característiques citades, la més important és la de la contradicció: per la dialèctica la contradicció, l'enfrontament entre oposats, és una dimensió fonamental de la realitat. En aquest punt, tant Hegel com Marx reconeixen un antecedent en l'idea heracliteana de l'oposició dels contraris, com l'essència íntima del ser.

Les diferències fonamentals entre la concepció de la dialèctica marxiana i la hegeliana són les següents:

- Per a Hegel el subjecte de la dialèctica és la Idea o déu; per Marx, el món finit, la Naturalesa, i el món humà.
- Per a Hegel el moment de la negació de la negació (la síntesi) inclou al seu interior els moments anteriors (la tesi i l'antítesi); per Marx, la negació de la negació no porta necessàriament a això; Marx assenyala més prompte el moment de contradicció, d'enfrontament entre elements oposats, i la seua capacitat per promoure el canvi. La prova que aquest moment de síntesi no recull els termes antitètics és que en la societat comunista les classes socials desapareixen, no es manté al seu si cap de les classes antagòniques.

³ Veure article “Feuerbach, Ludwig” del Diccionari de Filosofia Herder.

⁴ Veure article “Engels, Friedrich” en Diccionari de Filosofia en CD-ROM Herder.

⁵ A l'agost de 1844 es van trobar Marx i Engels a París.

⁶ Marx ha descrit el camí que el conduí a l'estudi de l'Economia Política: A partir de la seua formació inicial en filosofia, història i jurisprudència, i a través del seu estudi crític de la filosofia del dret i de l'Estat de Hegel, Marx va concloure que ni la normativa jurídica ni les formes estatals podien explicar-se per si mateixes o per una pretesa evolució de l'esperit humà; que afonaven més prompte les seues arrels en les condicions materials de la vida que Hegel, seguint els autors francesos i anglesos del segle XVIII, comprèn sota el nom de "societat civil"; i que era en l'Economia Política on convenia cercar l'anatomia de la societat civil.

⁷ Veure article "alienació" en Diccionari de Filosofia en CD-ROM Herder.

⁸ No es tracta d'una crítica de l'Economia Política en els seus propis termes, en les seues categories i en el seu sistema, sinó la seua denúncia des d'una filosofia humanista centrada en la problemàtica de l'alienació. L'empíric de l'anàlisi significa simplement que parteix de les necessitats materials de *l'home*. Hi ha un desplaçament des de les categories econòmiques a les antropològiques. L'Economia es rebutjada perquè no reconeix el treball com treball alienant ni l'essència de *l'home* com essència alienada en el sistema de producció capitalista. L'avanç cap a una crítica de l'Economia Política en els seus propis termes assenyala el pas final de Marx des de l'humanisme ètic de la seua joventut a l'actitud científica de la seua maduresa.

⁹ Les classes en lluita per aconseguir el poder social sempre esgrimeixen representacions i idees que, encara que ofertes com generals i objectives, reflecteixen la parcialitat dels seus interessos reals. Així, la classe social dominant en cada moment imposa les seues representacions, les quals sempre interpreten les formes socials anteriors com un preludi de les formes socials actuals. Per consegüent, conclou Marx, només una classe social sense interessos particulars, l'objectiu de la qual no consistisca simplement a substituir en el poder a la classe dominant sinó a establir una societat sense classes, incorporarà els interessos de tota la societat i podrà superar les visions parcials dels fenòmens socials; i ja que el proletariat és, per Marx, aquesta classe universal, només el proletariat pot aconseguir un coneixement objectiu de la realitat social.

¹⁰ *La ideologia alemanya* conté nuclearment el materialisme dialèctic i històric.

- Naturalesa i història no poden considerar-se com antitètiques: "Podem distingir l'home dels animals per la consciència, per la religió o pel que es vullga. Però l'home mateix es diferencia dels animals a partir del moment en què comença a "produir" els seus mitjans de vida, pas aquest que es troba condicionat per la seua organització corporal. En produir els seus mitjans de vida, *l'home* produeix indirectament la seua pròpia vida material".
- Els orígens de *l'home* com productor de la seua pròpia vida mitjançant el treball són socials: Suposen a) la cooperació social mitjançant determinades relacions socials condicionades per la producció; b) l'alliberament de la població humana dels seus límits biològics, animals. "El mode com els *hòmens* produeixen els seus mitjans de vida depèn, abans que res, de la naturalesa mateixa dels mitjans de vida amb què es troben i que es tracta de reproduir. Aquest mode de producció no ha de considerar-se només en quant és la producció de l'existència física dels individus. És ja, més prompte un determinat mode de l'activitat d'aquests individus, un determinat mode de manifestar la seua vida, un determinat "forma de vida" dels mateixos. Tal com els individus manifesten la seua vida, així són. El que són coincideix, per consegüent, amb la seua producció, tant amb "el que" produeixen com pel mode "com" ho produeixen. El que els individus són depèn, per tant, de les condicions materials de la seua producció"

- Tal és el cas de l'organització social i política de l'Estat: “Ens trobem, perquè, amb el fet que determinats individus que, com productors, actuen d'un determinat mode, contrauen entre si relacions socials i polítiques determinades... L'organització social i l'Estat brollen constantment del procés de vida de determinats individus, no sols com puguen presentar-se davant la imaginació pròpia o aliena, sinó tal com “realment” són; és a dir, tal com actuen i com produeixen materialment, i, per tant, tal com desenvolupen les seues activitats davall determinats límits, premisses i condicions materials, independentment de la seua voluntat. ”
- Aquest és també el cas del pensament humà i les seues distintes manifestacions: “Els *hòmens* són els productes de les seues representacions, de les seues idees, etc., però els *hòmens* reals i actuants, tal com es troben condicionats per un determinat desenvolupament de les seues forces productives i per l'intercanvi que a ell correspon, fins a arribar a les seues formacions més àmplies. La consciència no pot ser una altra cosa que el ser conscient, i el ser dels *hòmens* és el seu procés de vida real... Es parteix de *l'home* que realment actua i, arrancant del seu procés de vida real, s'exposa també el desenvolupament dels reflexos ideològics i dels ressos d'aqueix procés de vida... La moral, la religió, la metafísica i qualsevol altra ideologia, i les formes de consciència que a elles corresponen, perden així l'aparença de la seua pròpia substantivitat. No tenen la seua pròpia història ni el seu propi desenvolupament, sinó que els *hòmens* que desenvolupen la seua producció material i el seu intercanvi material canvien també, en canviar aquesta realitat, el seu pensament i els productes del seu pensament. No és la consciència el que determina la seua vida, sinó la vida el que determina la seua consciència.”
- La història de *l'home* és la història de la producció, del desenvolupament de les forces productives davall determinades relacions de producció: “Les condicions en què poden emprar-se determinades forces productives són les condicions de dominació d'una determinada classe de la societat, el de les quals poder social, emanat de la seua riquesa, troba la seua expressió idealista-“pràctica” en la forma d'Estat imperant en cada cas, raó per la qual tota lluita revolucionària està necessàriament dirigida contra una classe ... Totes les lluites que s'alliberen dins de l'Estat... no són sinó les formes il·lusòries davall les que es ventilen les lluites reals entre les diverses classes... Qualsevol classe que aspire a implantar la seua dominació ... ha de començar conquerint el poder polític. ”
- A banda d'açò, hi ha quelcom important a tenir en compte: “La divisió del treball... es manifesta també en el si de la classe dominant com divisió del treball físic i intel·lectual, de tal manera que una part d'aquesta classe dominant es revela com la que dóna els seus pensadors... Pot fins i tot ocórrer que, en el si d'aquesta classe, el desdoblament a què ens referim arribe a desenvolupar-se en termes de certa hostilitat i de certa rancúnia entre ambdues parts, però aquesta hostilitat desapareix per si mateixa tan prompte com sorgeix qualsevol col·lisió pràctica susceptible de posar en perill a la classe mateixa, ocasió en què desapareix, així mateix, l'aparença que les idees dominants no són les de la classe dominant, sinó que estan dotades d'un poder propi, diferent d'aquesta classe. ”
- Perquè, en definitiva: “Les idees de la classe dominant són les idees dominants en cada època; o, dit en altres termes, la classe que exerceix el poder “material” dominant en la societat és, al mateix temps el seu poder “espiritual” dominant. La classe que té a la seua disposició els mitjans per la producció material disposa amb això, al mateix temps, dels mitjans per la producció espiritual, la qual cosa fa que se li sotmeten, al propi temps, generalment, les idees dels qui no tenen els mitjans necessaris per produir espiritualment. Les idees dominants no són una altra cosa que l'expressió de les relacions materials dominants concebudes com idees; per

tant, les relacions que fan d'una determinada classe la classe dominant són també les que confereixen el paper dominant a les seues idees. ”

- Aquestes són les claus teòriques per construir rigorosament la ciència de la història: “Aquesta concepció de la història consisteix, perquè, a exposar el procés real de producció, partint per això de la producció material de la vida immediata, i a concebre la forma d'intercanvi corresponent a aquest mode de producció i engendrada per ell, és a dir, la societat civil en les seues diferents fases, com el fonament de tota la història, presentant-la en la seua acció en tant que Estat i explicant a base d'ell tots els diversos productes teòrics i formes de consciència, la religió, la filosofia, la moral, etc. ”
- En conclusió, quan s'aplica aquesta concepció de la història a la comprensió de la història moderna d'Europa s'arriba als resultats següents:
 - El desenvolupament de les forces productives ha entrat en contradicció amb les relacions de producció burgeses, convertint a aquelles “més prompte en forces de destrucció (maquinària i diners); i donant origen a una classe que es veu expulsada de la societat i obligada a col·locar-se en la més resolta contraposició respecte de totes les altres classes i de la que naix la consciència que és necessària una revolució radical, la consciència comunista.”
 - Lògicament, la lluita revolucionària d'aqueixa classe oprimida està fonamentalment dirigida contra la classe dominant, la gran burgesia.
 - A diferència d'altres revolucions, la revolució comunista s'orienta a la supressió definitiva del treball alienat, les classes socials i les nacionalitats.
 - En tot cas, açò últim només podrà emportar-se a la pràctica mitjançant un moviment *crític-pràctic*, revolucionari.

¹¹ Infraestructura: base material de la societat que determina l'estructura social i el desenvolupament i canvi social. Inclou les forces productives i les relacions de producció. D'ella depèn la superestructura.

¹² Relacions de producció: Són el conjunt de relacions que s'estableixen entre els *homes* com conseqüència de la producció o treball. El terme “relacions de producció” conceptualitza les relacions entre els *homes*, els mitjans de producció i els productes del treball i, per tant, és expressió de l'organització del procés productiu i del lloc que ocupen les classes socials en el conjunt del mode de producció. En les relacions de producció el marxisme distingeix entre:

- Relacions tècniques: relacions que s'estableixen entre l'agent i el mitjà de producció i el procés de treball en general (per exemple, l'artesanat o producció individual, o el mode de producció cooperatiu simple que existia en la caça primitiva). Dóna lloc a la divisió tècnica del treball;
- Relacions socials: s'estableixen entre els agents mateixos; són els vincles que s'estableixen entre els *homes* que participen en el procés de producció. Les dues formes de les relacions socials són la relació *d'exploitador a explotat* i la relació de col·laboració recíproca on no es dóna l'exploitació (comunisme primitiu i futur comunisme).

Les relacions de producció no són conseqüència de la voluntat de les persones sinó de les condicions materials de producció corresponents a cada moment històric.

¹³ Forces productives: conjunt de mitjans de producció que cada societat utilitza per obtenir els distints béns necessaris per la subsistència. Comprèn les riqueses naturals o matèries productives, els coneixements i mitjans tècnics utilitzats per la producció, i la pròpia força productiva dels éssers humans. Les forces productives evolucionen amb el pas del temps i augmenten amb el progrés científic i tecnològic. El materialisme històric considera que a cada estadi de desenvolupament de les forces productives li correspon un tipus determinat de relacions de producció, i, més en general, un tipus de societat i de política.

¹⁴ Superestructura. La tesi bàsica del materialisme històric és que la superestructura depèn de les condicions econòmiques en què viu cada societat, dels mitjans de producció i de les forces productives (infraestructura). La superestructura no té una història pròpia, independent, sinó que està en funció dels interessos de classe dels grups que l'han creada. Els canvis en la superestructura són conseqüència dels canvis en la infraestructura. Aquesta teoria té importants conseqüències:

- D'una banda, la completa comprensió de cadascun dels elements de la superestructura només es pot realitzar amb la comprensió de l'estructura i dels canvis econòmics que es troben a la seua base.
- Per una altra, la idea que no és possible la independència de la ment humana, del pensament, respecte del món econòmic en què estan immerses les persones, la qual cosa pot fomentar el relativisme.

¹⁵ Els modes de producció són la forma de produir els distints béns necessaris per la subsistència. Els elements bàsics que es tenen en compte per caracteritzar una manera de producció són el tipus de forces productives i el tipus de relacions de producció. Marx i Engels han classificat les societats a partir dels diferents modes de producció:

- Comunitat tribal: és el mode de producció més antic. Es formà per la reunió de diverses famílies. Primer fou nòmada i després agrícola. Amb escassa divisió del treball i poca productivitat, practicà un comunisme primitiu i, en ella, no hi trobem classes socials.
- Societat asiàtica: continuació de l'anterior. Societat rural on no existeix encara la propietat privada. La propietat està en mans del dèspota o del consell format pels caps de família, que controlen la propietat amb vistes a l'interès comú.
- La ciutat antiga: l'organització social de l'antiga Grècia i de Roma són exemples d'aquesta societat. Es forma per l'agrupació de diverses tribus. El poder està a la ciutat, no al camp. En el seu origen l'organització social és militar i la propietat de la terra s'obté amb la guerra. Juntament amb les terres, propietat de l'Estat, apareix la propietat privada. L'Estat és expressió dels homes lliures o ciutadans. Les classes socials fonamentals són la dels ciutadans i la dels esclaus.
- Societat feudal: d'origen rural, encara que prompte es fa també urbana. La terra està en mans de grans *propietaris* i la treballen els *serfs*. En ella trobem divisió del treball, classes socials i jerarquia social. A la ciutat també hi ha divisió i jerarquia social: els *artesans* han de pertànyer a corporacions, i dins d'elles la jerarquia bàsica és: *artesans*, *oficials* i *aprenents*.
- Societat capitalista burgesa: apareix com conseqüència del desenvolupament del comerç i de la indústria. Hi ha un gran desenvolupament tècnic i una forta divisió del treball, la qual genera classes socials molt diferenciades. La classe dominant és la burgesia, d'origen urbà. La concentració de *treballadors* en pro d'una major productivitat promou l'aparició del proletariat.

L'estructura social depén del mode de producció i de les relacions socials que d'ell se'n deriven. Una societat en la qual no treballen tots els seus membres, és a dir, no hi participen tots en la producció, serà societat classista, estarà dividida en classes socials, una serà l'explotadora i l'altra, l'explotada. Així en Antiguitat hi trobem *amos* i *esclaus*; en l'Edat Mitja, *senyors* i *serfs*; i en l'Edat Moderna, *capitalistes* i *proletaris*.

¹⁶ En paraules d'Engels, el principal descobriment de Marx va ser: “la gran llei que regeix la marxa de la història, la llei segons la qual totes les lluites històriques, ja es desenvolupen al terreny polític, en el religiós o en un altre terreny ideològic qualsevol, no són, en realitat, més que l'expressió més o menys clara de lluites entre classes socials, i que l'existència, i per tant també els xocs d'aquestes classes, estan condicionats, al seu torn, pel grau de desenvolupament de la seua situació econòmica, pel mode de producció i del seu canvi, condicionat per aquesta. (Engels *Contribució a la “Crítica de l'Economia Política” de Karl Marx*).

¹⁷ Veure article “praxi” del Diccionari de Filosofia en CD-ROM Herder.

¹⁸ Marx es sentia molt satisfet d'haver descobert una llei que era, segons la seua opinió, “el misteri entorn de la solució del qual gira tota l'Economia Política des d'Adam Smith (1723-1780), de manera que, des d'aquest autor, la diferència existent entre les diverses escoles consisteix precisament en els distints intents fets per resoldre'l”. Marx es va unir, en efecte, a la llarga llista d'economistes clàssics que havien mantingut una visió pessimista sobre el futur a llarg termini de la taxa de benefici; però no va atribuir aquesta tendència, com Smith, a una vaga “competència mútua” entre capitals en el curs del progrés econòmic ni va cercar la seua causa, com David Ricardo (1772-1823), en la pressió de la població sobre les subsistències i l'actuació dels rendiments decreixents de la terra. Marx va enunciar i va explicar la llei a partir dels mecanismes bàsics del capitalisme industrial i com expressió de les contradiccions del sistema.